

INTELLEKTI VA TAYANCH -HARAKAT APPARATI TIZIMI BUZILGAN
BOLALAR .

Pardayeva Hulkar

JDDU Pedagogika va psixologiya fakulteti Logopediya yonalishi 4-bosqich talabasi

Annotatsiya: *ushbu maqolada intellektida va harakat-tayanch apparati tizimida turli xildagi nuqsonlar bor bolalar va rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalar haqida sòz olib boriladi.*

Kalit sòzlar: *bilish jarayonlari, intellekt, diqqat , idrok, xotira, bolalar serebral falaji, rehabilitatsiya, korreksiya, psixika, tafakkur.*

Tayanch-harakat apparati kasalliklariga qo'llarning manipulyatsiya funksiyasining jiddiy buzilishi (spastika, giperkinez, miyopatiya), pastki harakat a'zolarining shikastlanishi yoki og'ir nutq buzilishi (qattiq dizartriya, anartriya) kiradi. Shu munosabat bilan, ushbu toifadagi nogironlar uchun masofaviy ta'lim kurslarini ishlab chiqishda umumiy (barcha sanab o'tilgan guruhlariga xos) va aniq (individuallashtirilgan) pedagogik talablarni ajratib ko'rsatish kerak. Tayanch-harakat tizimining buzilishi bo'lgan o'quvchilar ko'pincha kognitiv, nutq, hissiy va shaxsiy rivojlanishdagi buzilishlar bilan birlashtirilgan turli xil vosita patologiyalari bo'lgan odamlarning katta guruhini ifodalaydi. Tayanch-harakat tizimida nuqsoni bo'lgan o'quvchini o'qitish muvaffaqiyatli bo'lishi uchun o'qituvchilar, ishlab chiqarish ta'limi ustalari va o'quv jarayonining boshqa ishtirokchilari ushbu toifadagi o'quvchilarning rivojlanish xususiyatlarini bilishlari va ularni tayyorlashda hisobga olishlari lozim. Maxsus o'qitish usullari, dasturning alohida bo'limlari va mavzularini o'rganishdan oldin maxsus propedevtik mashg'ulotlarni joriy etish, shuningdek, maxsus individual va guruxiy maxsus o'qitish usullarini joriy etish bilan ta'minlanishi kerak bo'lgan ta'limning tuzatuvchi yo'nalishi printsiptini saqlab qolish kerak. Tayanch-harakat apparati o'ziga xosligi quyidagi operatsiyalarni: taqqoslash, muhim va muhim bo'lmagan xususiyatlarni aniqlash, sabab-oqibati bog'likligi munosabatlarini o'rnatish, qo'llaniladigan tushunchalarning noaniqligi kabilarni asta-sekin shakllantirilishi bilan belgilanadi. Tayanch-harakat apparati faoliyatining buzilishi diqqat va xotiraning buzilishi, tarqoqlik, diqqat doirasining torayishi, eshitish xotirasining ko'rishdan ustun bo'lishida namoyon bo'ladi. Hissiy buzilishlar qo'zg'aluvchanlikning kuchayishi, qo'rquvning namoyon bo'lishi, kayfiyatning o'zgarishiga moyillik shaklida namoyon bo'ladi. Bolalar serebral falajida miyani turli zararlanishi, uning yetilishi faoliyatdagi kamchiliklar bilan bir qatorda bolalarda disgrafiya va disleksianing hamma ma'lum shakllari kuzatilishi mumkin. Bu mexanizmlarni buzilishida analizatorlarning yetarli darajada ishlamasligi muhim rol o'ynaydi. Bu bolalarda yozma nutqni buzilishi ulardagi ko'ruv taassurotini va tasavvurlarini yetarli emasligi va optik-fazoviy gnozisi shakllanganligi bilan namoyon bo'ladi. Yozishda o'xshash harflar aralashtirib yuboriladi, agarda bu buzilishlar ko'ruv tasavvurlarini yetarli emasligi bilan belgilansa unda ko'chirib yozish saqlanib qoladi. Agarda ular asosida optik -fazoviy tasavvurlarning shaqillanmanganligi yotsa ko'chirib yozish qiyinchilik bilan kechadi.

Bolalar serebral falajida teskari yozuvni namoyon bo'lishi harakterli bo'lib u o'qish boshlang'ich etaplarida namoyon bo'ladi. U o'ng tomon gemiparezida chap qo'lda yozish

orqali ko'zatiladi. Bolalar o'ngdan chapga qarab yozadilar va chizadilar, assimetrik harflarni teskari ifodalaydilar Ular o'xshash grafikalarini almashtirib yuboradilar. Ba'zi holatlarda yozuvda harf va bo'g'inlarda tushurilib koldiriladi. Undan harflar almashtirilib va aralashtirib yuboriladi.

Bolalarda bu o'ziga xos qiyinchiliklar, so'zni ko'rib uni tovush va artikulyatsiyasi bilan bog'lay olmasliklarida, qurav - mator kordinatsiyasini shaqillanmaganligida namoyon bo'ladi. Bola yozayotgan qo'l harakatini ko'zatib tura olmaydi, bu so'zlarni qo'shib yozishni qiyinlishtiradi buning natijasida so'z va bo'g'inlarni almashtirish, tushirib qoldirish, ba'zi hollarda bitta so'z yoki bo'g'inni hatto so'zni bir necha marotaba qaytarish ko'zatiladi.

Intellectual va harakat tayanch apparatidagi nuqsonlar bolalarda turli holatlarda uchrashi mumkin. Bunday nuqsonlar turli sabablar, xususan, genetik omillar, yuqori rivojlanish bosqichidagi asoratlarga, travmalarga yoki kasalliklar natijasida yuzaga kelishi mumkin. Quyida bu ikki nuqson turining ayrim tavsiflari keltirilgan:

1. Intellectual nuqsonlar (Intellectual buzilishlar yoki AQShda "Intellectual Disability" deb ataladi) Bu nuqson bolalarning aqliy rivojlanishida sekinlik yoki to'xtalish kuzatiladi. Intellectual nuqsonning darajalari shunday bo'lishi mumkin:

Engil darajasi: Aqliy rivojlanish sekin, ammo bola mustaqil hayot kechira oladi.

O'rta darajasi: Bolada o'rtacha rivojlanish qobiliyati bo'ladi, lekin muntazam yordamga muhtoj.

Og'ir darajasi: Bolalar kuchli yordamga muhtoj va asosiy o'z-o'zini parvarishlash qobiliyatiga ega bo'lmaydi.

Sabablari: Genetik omillar (masalan, Daun sindromi), prenatal faktlar (masalan, homiladorlik davridagi infeksiyalar yoki toksinlar), va ba'zi biologik yoki muhit sharoitlari.

O'qish va yozish: Intellectual nuqsonlar va motor nuqsonlar ba'zida bola o'qish yoki yozish qobiliyatida muammolarga olib kelishi mumkin.

Ijtimoiy moslashish: Ijtimoiy va emotsional rivojlanishda kechikishlar yoki qiyinchiliklar kuzatilishi mumkin.

Kunlik faoliyat: Harakat tayanch apparatidagi nuqsonlar bolani kundalik faoliyatlarda, masalan, kiyinish, yuvinish yoki o'zini parvarish qilishda qiyinchiliklarga olib kelishi mumkin.

Har ikki turdagi nuqsonlar ham individual holatlarga bog'liq bo'lib, har bir bola uchun davolash va yordam usullari farq qiladi. Psixologik, pedagogik va fizioterapevtik yordamlar bolalarning rivojlanishida katta ahamiyatga ega. Rivojlanish jarayonining erta tahlili va tuzilgan reja bolalarga imkoniyatlarni yaxshilashda yordam beradi.

Rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalami psixologik tashhis qilish, ijtimoiy hamda tibbiy-psixologo-pedagogik kompleks tekshirishning bir qismidir. Rivojlanishida nuqsoni bo'lganlarni psixodiagnostikasi va maxsus psixologiyaning yetakchi mutaxasislari (V.I.Lubovskiy, T.V.Rozanova, S.D.Zabramnaya, O.N.Usanova va boshqalar) tomonidan ishlab chiqilgan bir qator tamoyillarga asoslanadi. Rivojlanishida muammolari bo'lgan bolalami psixodiagnostik tekshirish tizimli bo'lib psixikani barcha tomonlarini (bilish faoliyati, nutqi, hissiy-irodaviy doirasi, shaxsiy rivojlanishi) o'rganishni o'z ichiga oladi. Psixodiagnostik tekshiruv bolaning tahminiy psixik rivojlanish darajasi va yoshini hisobga olgan holda tashkillashtiriladi. Shu ko'rsatmalar tashxisning ish tartibini belgilash, metodikalarni tanlash va natijalarini izohlashga

yordam beradi. Tashxis vazifalari bola uchun tushunarli bo'lishi kerak. Bolani tekshirish davomida u samarali bajara oladigan vazifalarni berish lozim, natijalarini tahlil qilayotganda bola qaysi yosh guruhiga mansub vazifalarni bajara olganligini inobatga olish zarur. L.S. Vigotskiyning bolalarning «yaqin rivojlanish zonasini» o'qitishda ularning potentsial imkoniyatlarini o'rganish haqidagi fikrlari yotadi. Bu turli murakkabliklardagi vazifalarni taqlif etishda bajarilish vaqtida yordam berishni taqsimlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Психолого-медико-педагогическое обследование детей дошкольного и младшего школьного возраста Авторы-составители: Р.К.Айтжанова, Р. А.Сулайменова, А.К.Ерсарина и др. Алматы, 2000г.
2. Диагностика психического развития в раннем детстве. Авторы-составители: Р.К.Айтжанова, Р.А.Сулайменова, А.К.Ерсарина и др. Алматы, 2000г.
3. Отбор детей в специальные дошкольные учреждения. - М , 1972. Составители: Власова Т.А., Лебединская К.С., Мачихина В.Ф.
4. Психолого-педагогическая диагностика. Под редакцией И.Ю.Левченко и СДЗабрамной. М., АCADEMA, 2005г.
5. Венгер А. А., Выгодская Г Л , Леонгард Э.И. Отбор детей в специальные Дошкольные учреждения. М., Просвещение, 1972 г.
6. Saydaliyevich, U. S. (2022). Struggle of the peoples of Central Asia against the Achaemenids Tomaris, Shirak. Periodica Journal of Modern Philosophy, Social Sciences and Humanities, 6, 64-67. Ogli, Y. A. B., Ogli, A. J. I., & Ogli, U. S. S. (2021). HOLY DEFENSE OF THE COUNTRY. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 9(10), 544-546.
7. Tojimatovich, A. A., & Saydaliyevich, U. S. (2021). Formation Of Science as A Value and Classification of Values. Texas Journal of Multidisciplinary Studies, 3, 172-178. Arabboy, Y., Sardorbek, S., & saidakbar Saydaliyevich, U. (2022).
8. PEDAGOGICAL OPPORTUNITIES FOR DEVELOPING CREATIVITY IN FUTURE TEACHERS ON THE BASIS OF ACCOLOGICAL APPROACH. FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES, 1(9), 280-283.